

KÖN I JOURNALISTIKEN – SPELAR DET NÅGON ROLL?

Forskning kring journalistik och genus har en längre historia än många tror. Kvinnor har varit verksamma lika länge som män som journalister, utan att de nämns i den officiella historieskrivningen. **Kristina Lundgren** ger en historisk överblick över genusforskningen i journalistiken under de senaste årtioendena.

Text: Kristina Lundgren

När jag började som student vid dåvarande Journalisthögskolan i början av 1980-talet fick jag veta att det i stort sett funnits en enda kvinnlig journalist i Sverige, nämligen **Barbro Alving**, även känd under signaturen "Käringen mot strömmen". Vi var nu ett antal kvinnliga studenter som inte alls funderat över om vi gick mot strömmen, uppvuxna som vi var i 70-talets nya kvinnorörelse, men vi blev snart varse att i mediernas värld hade till exempel Kvinnobulletinens omslag från 1972 med sitt påpekande om språkets makt inte gjort något som helst intryck, och de människor som befanns värdiga att intervjuas för tidning eller radio och tv var samma gamla manliga *talking heads* som våra föräldrar mött på sina morgonsidor. Samtidigt hade faktiskt andelen kvinnliga studenterna på journalistutbildningarna blivit större än andelen manliga. Där någonstans började behovet av forskning om genus och journalistik att växa, i samspel med att allt fler kvinnor protesterade ute på redaktionerna.

Ställer vi idag på 2000-talet frågan om det spelar någon roll vem som sitter vid datorns tangentbord på nyhetsredaktionen – kvinna eller man – svarar nog de flesta ja. Genomslaget för det könsneutrala pronomenet *hen* i svensk journalistik kan kanske ses som ett tecken på en påfallande snabb följsamhet för en yngre generations insikt om mediernas betydelse för reproduktionen av gamla invanda föreställningar om vem som ställer och styr i den offentliga världen. Eller med andra ord: det spelar roll vilka människor som får uttala sig om frågor som uppfattas som så viktiga att de hamnar i nyheterna.

Det spelar roll vilka människor som får uttala sig om frågor som uppfattas som så viktiga att de hamnar i nyheterna



Anki Lidén, inför Grupp 8-utställningen Kvinnor på Moderna Museet 1972

Denna insikt är dock inte särdeles stabil. Varje termin får nybörjarna vid Södertörns högskola, där jag undervisar, delta i en ständigt pågående "vardagsforskning" om vilka som syns och får komma till tals i medierna. Under de snart tjugo år som jag och min kollega genomfört dessa mini-undersökningar av nyhetsvärderingen i svenska riksmidier under ett dygn, har resultatet stadigt visat på c:a 25–30 procent andel kvinnor. Dessa siffror avser då vad som sägs vara ett av världens mest jämställda länder.

Siffrorna för övriga världen är sorgligt snarlika, eller sämre. I Sydafrika organiserades vart femte år en liknande undersökning av medier runt om i världen, *Global Media Monitoring Project (GMMP)*, och den senaste rapporten från 2010 visar en genomsnittlig siffra på 24 procent för kvinnor som syns eller hörs i nyhetsmedierna. Siffran har visserligen stigit från 17 procent 1995 då GMMP startade sin verksamhet under parollen "Who makes the News?", och 2005 uppgick den till 21 procent, men det kommer att ta många år innan

balans uppnås, det vill säga 50 procent. Siffrorna för andelen kvinnliga experter eller talespersoner visar på 18 procent. Rapporten visar också att kvinnliga reportrar intervjuar fler kvinnor än vad män gör, det vill säga det kan göra skillnad om fler kvinnor är verksamma inom medierna.

Den senaste rapporten från 2010 visar också att hälften av alla nyhetsberättelser fortfarande förstärker gamla könsstereotyper och klichéer, genom att kvinnor beskrivs i relation till sina familjeförhållanden. Är till exempel den kvinnliga politikern gift? Har hon barn? Och hur tar hon hand om dem? Det uråldriga "Virgin or Vamp"-tänkanget i samband med sexualbrott är en annan seglivad kliché.

Inom feministisk medieforskning har det länge förts en diskussion – ibland entusiastiskt hoppfull, ibland mer resignerad – beträffande möjlighet att mediernas innehåll förändras om fler kvinnor blir verksamma inom produktionen av mediernas utbud. Den underliggande tanken är förstas att

De redaktionella strukturerna är inte lika förändringsbenägna, trots att de borde ha undergått genomgripande förändringar i och med att journalistyrket nu på 2000-talet utövas av drygt hälften kvinnor

journalistikens offentliga arena, som brukar anses som en grundsten i demokratin, bättre borde avspegla det faktum att halva mänskligheten består av kvinnor, och att kvinnor i flertalet länder fått rösträtt och medborgerliga rättigheter under 1900-talet.

De exempel som beskrivits ovan visar följaktligen på två spår som sedan 1980-talet utvecklats inom det genusvetenskapliga perspektivet på journalistik, för det första forskning om journalistikens utövare, för det andra forskning om journalistikens innehåll och uttryck, och hur dessa två dimensioner samverkar. Detta har samtidigt inneburit en omvärdering och utvidgning av journalistikforskningens område. Traditionellt sett har den oftast bedrivits med tidningsföretag och publicister, chefredaktörer och redaktionschefer i centrum, idag med ett starkt fokus på medieekonomi, nya produktionsprocesser och en förändrad journalistroll i det nya medielandskapet. Men om vi inser att olika tidsperioders journalistroll i den dagliga praktiken har intagits av människor med kött och blod och kön, då pockar en rad andra och nya frågor på att bli belysta och utforskade.

Detta intresse för människor och enskilda individer var utgångspunkten för mycket av den tidiga kvinnoforskningens sökande efter glömda och dolda gestalter. I Norden har det funnits ett starkt och livaktigt samarbete inom vad som nu går under den breda beteckningen genusforskning och 1993 kom ett samlingsverk, *Nordisk forskning om medier och kön*, som fortfarande är förvånansvärt aktuellt. Journalistik och medier kan verka vara en bransch i snabb utveckling mot framtidens digitala landskap, men de redaktionella strukturerna är inte lika förändringsbenägna, trots att de borde ha undergått genomgripande förändringar i och med att jour-

nalistyrket nu på 2000-talet utövas av drygt hälften kvinnor.

Ett sätt att förklara de sega strukturerna med avseende på vilka bevakningsområden som anses vara mest betydelsefulla är att lägga ett Bourdieu-raster över journalistikens fält och dess aktörer. När jag själv återvände till akademien för att forska om mina föregångare med en Bourdieu-inspirerad avhandling om förra seklets kvinnliga journalister, blev det möjligt att förstå att den till synes solitära stjärnan Barbro Alving utgjorde en av flera solister i den kvinnliga kör av tidningsmedarbetare som förstas fanns redan då, men som valt att verka inom andra fält än det mest prestige- och kampfyllda nyhetsfältet. **Monica Djerf-Pierre** är en av flera som gått vidare med en tolkning av 1900-talets redaktionella utveckling ur ett fältteoretiskt perspektiv.

Bourdieu's numera välkända teori om en kamp på fältet mellan innehavare av olika kapitaltillgångar har använts förvånansvärt lite av journalistikforskare, trots att den bidrar med många förklaringar till såväl stabiliteten i olika makteliter som till negligierandet av hela ämnesområden på den mediala arenan. Att analysera kvinnors reporterroll och könsspecifika kapitaltillgång ger nya insikter om en kamp som fortgår inom det journalistiska fältet.

I ett rent grundforskningsprojekt under slutet av 1990-talet studerade jag och mina kolleger **Britt Hultén**, **Birgitta Ney** och **Margareta Stål** den svenska presshistorien med sökljuset riktat mot kvinnliga journalister som gjort avtryck och bidragit till andra offentliga samtal än de gängse politiska debatterna. Vi fann att kvinnliga journalister varit verksamma lika länge som mer omtalade, berömda män, om än färre i antal och inte alls omnämnda i den officiella historieskrivningen. *Tidningskvinnor 1690–1960* blev titeln på vår bok, med en travesti på benämningen "tidningsman" som fortfarande är den som används för både kvinnor och män i exempelvis *Nationalencyklopedin*. Vi kunde konstatera att kvinnor redan vid förra sekelskiftet fanns på plats på redaktionerna och påverkade bevakningen av viktiga samhällsfrågor som rösträttsfrågan, fredsfrågan och de sociala frågorna med sina förbindelser till såväl arbetarrörelse som filantropi. Våra olika delprojekt visade också att kvinnor funnits med inte bara i utvecklingen av den journalistiska texten med nya genrer som det sociala reportaget, porträttintervjun, enkäter och kommenterande journalistik på nyhetsplats, utan att de också bidragit till vårt samhälles utveckling av offentligheten. De förkropppligade i flera avseenden begreppet om den Nya Kvinnan med hennes krav på självbestämmande och samma rätt- och skyldigheter som män: rätten till sin egen kropp, rätten till arbete och egen försörjning – och rätten till egna åsikter.

Ett lite oväntat fynd vid studiet av 1920-talets tidningar, det vill säga åren efter det att svenska kvinnor fått rösträtt, var ett uppslag riktat till kvinnor i *Stockholms Dagblad* 1927–1928. Tidningen upplät två sidor per vecka till dåtidens kvinnorörelse som självständigt fick redigera sidorna med nyheter och debatt under rubriken "Nya Perspektiv". Med andra ord ett kvinnligt offentligt samtal.

Det rika materialet gav oss trådar att följa åt många håll, bakåt och framåt i historien. För min egen del har det blivit flera studier av kvinnliga reportrar och av reporterrollens manligt definierade tvångströja, med telegrafens korta militäristiska språk som fortfarande återfinns i telegram och no-

tiser, och yrkesmetaforer som ordkrig, strida för sanningen, ljusets riddare, reportern som skickas ut på fältet, skjutjärnsreporter, och så vidare. Bland annat blev det en biografi om journalisten **Else Kleen**, en representant för sekelskiftets Nya Kvinna, som tidigt granskade institutionsvårdens förhållanden inom skyddshem och fängelser och därmed utmanade rikets högsta (manliga) maktsfär: polisen och domstolsväsendet. Kritiken av Långholmens fängelse i Stockholm gav henne själv två månaders fängelse – på Långholmen.

Vad har då dessa historiska studier för betydelse för journalistiken idag? Är det inte viktigare att nagelfara vad det nya medielandskapet med en de-professionaliserad yrkesroll innebär för journalistikens innehåll och uttrycksformer? I min undervisning för blivande journalister ser jag tydliga tecken på att såväl unga kvinnor som män behöver och gläds över en historisk bakgrund, för att få kunskap om och perspektiv på den mångfacetterade mediavärld de är på väg in i. Under kvinnoforskningens första år talades det mycket om behovet av goda förebilder. Det behovet kvarstår och har inte blivit mindre i en mediavärld där journalistiken kanske mer än någonsin hotas av kommersiella intressen och där demokratiska jämställdhetsvärden inte har något givet utrymme.

Därför är det glädjande att kunna berätta om en alldeles färsk publikation från Nordicom, det nordiska kunskapscentret för medie- och kommunikationsforskning. *Making change: Nordic Examples of Working towards Gender Equality in the Media* är titeln på en antologi med exempel på genusforskning om film, journalistik, dataspel och annonsmarknad, redigerad av bland andra **Maria Edström** som själv forskar om genus och tv och därtill är svensk koordinator för kartläggningarna inom *Global Media Monitoring Project* som nämndes ovan. Journalistikdelen innehåller texter om jämställdhet på 2000-talets redaktioner, tjugo års erfarenhet av kurser för kvinnliga redaktionella ledare, webbtidningen *Feministiskt Perspektiv* och deras alternativa nyhetsvärdering, samt en översikt av nordisk journalistik i ett jämställdhetsperspektiv. Därtill en rejäl statistikdel, för räknandet av huvuden behövs och kommer nog alltid att behövas, det är min och genusforskningens något sorgfälliga konklusion.

För detta kontinuerliga räknande är forskningen beroende av ett siffer- och uppgiftsflöde från branschen själv, och jag vill avsluta med ett exempel på hur akademisk genusforskning om journalistik kan och måste samarbeta med mediebranschen för att inte bli en fritt svävande teoretisk överbyggnad.

I början av 2000-talet startade **Christina Jutterström**, före detta chefredaktör för *Dagens nyheter* och *Expressen*, som då börjat som doktorand vid JMG vid Göteborgs universitet, ett ambitiöst projekt med namnet *Publicistiskt bokslut*. Syftet var att mäta dagstidningars redaktionella innehåll på samma sätt som ekonomiska årsrapporter gör, för att synliggöra vad som behöver utvecklas för att medieföretagets produkt, det vill säga den publicerade journalistiken, ska tillgodogöra och tillmötesgå läsarnas behov av en god nyhetsförmedling. Frågor som ställdes var bland annat vilka som arbetade på redaktionen, med vad, vilka människor som intervjuades, förekom på bild, med avseende på kön, ålder och etnicitet. Detta räknande, veckovis och månadsvis, blev ett viktigt instrument för att med *hard facts*, det vill säga siffror, påvisa hur nyhetsrapporteringen exkluderade stora grupper av medborgare och läsare, framför allt kvinnor, i synnerhet

äldre kvinnor, och därigenom också förklara varför stora läsargrupper inte upplevde den publicerade journalistiken som angelägen relevant för sin egen vardag. Projektet pågick i flera år och boksluten kunde notera bättre och bättre siffror i den konkurrenssituation som uppstod i och med att det också utdelades ett pris för bästa arbete med medveten och genomtänkt breddning av vilka människor som fick komma till tals i tidningarna. Nu är det andra digitala problem som

Dagens praxisnära genusforskning samarbetar nära med aktionsforskningen för mer mångfald i medierna.

upptar redaktions- och företagsledningarna, men det finns enskilda redaktioner som envist fortsätter att föra sin egen statistik för att inte falla tillbaka i slentriantänkandet kring vem som är enklast att få tag på för snabba kommentarer till vad som händer och sker. Dagens praxisnära genusforskning samarbetar nära med aktionsforskningen för mer mångfald i medierna.

Litteratur:

- Carlsson, Ulla (red) (1993) *Nordisk forskning om kvinnor och medier*, NORDICOM-Sverige
- Maria Edström & Ragnhild Mølster, *Making change. Nordic Examples of Working towards Gender Equality in the Media*
- Djerf-Pierre, Monica (2003) "Journalistikens kön. Fältets struktur och logik under 1900-talet", *Kvinnovetenskaplig tidskrift nr 2/1993*
- Lundgren, Kristina (2002) *Solister i mångfalden. Signaturen Bang, Maud och Attis samt andra kvinnliga dagspressjournalister med utgångspunkt i 1930-talet*, JMK/SU
- Lundgren, Kristina (2008) "Kvinnliga reportrar på det journalistiska fältet", i *Centrum med många riktningar - en vänbok till Gunilla Bjerén*, Centrum för genusstudiers skriftserie, nr 43, Stockholms universitet
- Lundgren, Kristina (2010) *Alltför mycket kvinna. En biografi om Else Kleen och den Nya Kvinnan som samhällsförbättrande journalist*
- Lundgren, Kristina (2010) *På jakt efter kvinnornas offentliga samtal*, Presshistorisk Årsbok 2010
- Lundgren, Kristina & Birgitta Ney (2000) *Tidningskvinnor 1690-1960*
- Birgitta Ney (1999) *Reporter i rörelse. Lotten Ekmans journalistik 1898-1910*
- Birgitta Ney (2006) *Kvinnosaken i pressen - kvinnor, journalister och tidningstexter*, Centrum för genusstudier, Rapport nr 39, Stockholms universitet
- Margareta Stål (2002) *Signaturen Bansai, Ester Blenda Nordström. Pennskaft och reporter i det tidiga 1900-talet*, JMG/Göteborgs universitet
- van Zoonen, Liesbet (1994) *Feminist Media Studies*

The Global Media Monitoring Project <http://whomakethenews.org/>



Kristina Lundgren är docent i journalistik vid Södertörns högskola, med främst forskning om genus och journalistikens text- och genrehistoria.